

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Helsingin kaupungin lausunto

Päätös

Pormestari antoi valtioneuvoston kanslialle luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma) seuraavan lausunnon.

Helsingin kaupunki kiittää mahdollisuudesta lausua ja pitää kansallista ohjelmaa demokratian ja osallistumisen edistämiseksi tervetulleena ja oikeansuuntaisena. Periaatepäätöksen luonnoksessa on tunnistettu useita keskeisiä ongelmia, kuten eriarvoistuminen osallistumisessa jo varhaisesta iästä lähtien, äänestysaktiivisuuden vaihtelu sosioekonomisen aseman, kielen ja sukupuolen perusteella, eri väestöryhmien ja alueiden väliset erot luottamuksessa ja vaikutusmahdollisuuksissa ja poliittisen vastakkainasettelun voimistuminen sekä keskustelukulttuurin kärjistyminen.

Helsingin kaupunki toteaa, että tavoitelinjaukset keskittyvät paljolti ratkomaan tunnistettuja haasteita keinoilla, joilla on yritetty torjua kyseisiä haasteita myös aiemmin. Olemassa olevien osallistumismahdollisuuksien edistämiseen keskittyminen ei välttämättä vastaa eriytymisen haasteeseen tavoitellulla tavalla. Riskinä on, että osallistumisen rakenteet kohdentuvat niihin henkilöihin, jotka jo muutenkin ovat aktiivisia ja joilla on korkea osallisuuden kokemus.

Haasteena nykyisessä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa on se, että se keskittyy osallistumisen ja vaikuttamisen rakenteisiin, eikä tunnista riittävällä tavalla osallisuuden kokemusta lähtökohdana halulle vaikuttaa yhteisiin asioihin. Erityisesti lasten ja nuorten sekä haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemukseen tulisi panostaa, ja heidän olisi tärkeä olla myös mukana toteuttamassa ja suunnittelemassa toimenpiteitä. Periaatepäätöksen luonnoksessa tunnistetaan, että osallisuus ei ole ainoastaan vaikuttamista, mutta kuten luonnoksessa on todettu, siinä keskitytään lähinnä päätöksentekoprosesseihin ja osallistumiseen. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tulisi keskittyä osallisuuden kokemuksen vahvistamiseen sen laajassa merkityksessä, koska se luo pohjan aktiiviselle toiminnalle yhteiskunnassa.

Ohjelman linjauksista

3.1. Edistämme äänestysaktiivisuutta

Äänestysaktiivisuuden edistäminen ja erityisesti eri väestöryhmien äänestysaktiivisuuden tukeminen, monikielisen ja selkeän vaaliviestinnän keinoin, sekä saavutettavuuden ja esteettömyyden huomioiminen ovat keskeisiä ja kannatettavia linjauksia. Linjauksessa tulee painottua lisäksi väestön moninaisuuden huomioiminen sekä tasa-arvoisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisen varmistaminen.

On tärkeää, että kansalaisille tarjotaan tietoa ymmärrettävässä ja läpinäkyvässä muodossa ja että tiedon hankinta ei ole liian aikaa vievää tai vaikeaa. Helsingin kaupunki kannattaa toimia, jotka edistävät avoimen ja laadukkaan tiedon tehokasta hyödyntämistä ja saavutettavuutta, viranomaisten yhteistyötä datan jakamisessa ja päätöksenteon läpinäkyvyyttä.

3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelut ovat tärkeitä kanavia tavoittaa nuoria. On tärkeää luoda ympäristöjä, joissa nuoret voivat ilmaista mielipiteitään ja vaikuttaa omaan elinympäristöönsä. Monipuolinen ja tavoitettava viestintä sekä monikanavaiset ja monipuoliset osallistumisen mahdollisuudet ja menetelmät innostavat erilaisia ja eri-ikäisiä lapsia ja nuoria osallistumaan ja vaikuttamaan.

On tärkeää varmistaa, että kaikki nuoret, mukaan lukien vähemmän aktiiviset ja heikommassa asemassa olevat ryhmät, tulevat kuulluiksi. Nuorten parissa työskentelevien tahojen olisi kiinnitettävä huomiota siihen, miten erilaiset identiteetit ja taustat voivat vaikuttaa nuorten osallisuuden kokemuksiin ja asenteisiin.

3.4. Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Helsingin kaupunki kannattaa puntaroivan demokratian ja dialogisten menetelmien lisäämistä, ja tunnistaa tarpeen yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin kehittämiseen.

Turvallisen keskustelukulttuurin syntyminen vaatii moniäänisyyden kunnioittamista ja turvallisempien tilojen luomista, joissa jokaisen osapuolen näkökulma pääsee esille ja joissa myös erimielisyydet voivat nousta rakentavalla tavalla esiin. Tämä voidaan varmistaa järjestämällä dialogisia ja puntaroiva menetelmiä. On keskeistä, että kansallisissa dialogeissa keskustellaan ihmisille ja yhteisöille tärkeistä asioista ja teemoista tavalla, joka vahvistaa osallisuutta ja synnyttää ihmisten kokemuksiin perustuvaa ymmärrystä. On kuitenkin huomioitava, etteivät dialogien aiheet tai niiden toteutustapa sulje pois mitään tiettyä ihmisryhmää. Parhaimmillaan hallinto hyödyntää syntynyttä ymmärrystä päätöksenteon ja politiikkatoimien valmistelussa ja arvioinnissa, tulevaisuus- ja ennakoituvuudessa sekä hallinnon ja kansalaisjärjestöjen vuoropuhelun ja yhteistyön vahvistamisessa.

3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Helsingin kaupunki kannattaa pyrkimystä vahvistaa paikallishallinnon ja lähidemokratian keinoja kansalaisten osallistumismahdollisuuksien lisäämiseksi. Kaupunki näkee osallistumisen mahdollisuuksien lisäämisen tärkeänä erityisesti niiden ihmisten kohdalla, jotka kokevat olevansa etäällä valtakunnallisesta päätöksenteosta. Lähidemokratian vahvistaminen edistää yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta ja tukee yhteiskunnallisen luottamuksen rakentamista etenkin nuorten ja haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien keskuudessa.

Paikallisella tasolla olisi tärkeää panostaa siihen, että ihmiset tietävät, miten he voivat osallistua ja mitä väyliä pitkin osallistuminen tapahtuu. On keskeistä, että lähidemokratian prosessit ja toimintatavat tehdään kansalaisille näkyviksi ja selkeästi viestitään osallistumisen mahdollisuuksista.

Demokratiaohjelmassa mainitaan erityisesti syrjäseudut. Kaupunkien näkökulmasta on tärkeää korostaa, että väestönkasvu keskittyy kaupunkeihin. Varsinkin suurissa kaupungeissa korostuvat lasten ja nuorten suurempi määrä suhteutettuna kokonaisväestöön sekä hyvinvoinnin ääripäät. Lähidemokratian toteutumisen kannalta kaupunkien eriarvoistumiskehitykseen on syytä kiinnittää erityistä huomiota.

Tavoitelinjalus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä

tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

Äänestys- ja ennakkoäänestyspaikkoja valittaessa tulee ottaa huomioon oikeusministeriön ohjeissa mainitut seikat, kuten paikkojen esteettömyys, riittävä tila ja tarpeeksi vaalitoimitsijoita, järjestyksenpidon ja vaalimainonnan huomioiminen, laajat aukioloajat, mahdollisimmat pysyvät paikat, tiedotus ja opastus. Lisäksi äänestys- ja ennakkoäänestyspaikkojen on oltava taloudellisilta ja aatteellisilta kytkennöiltä mahdollisimman puolueettomia.

Helsingin kaupunki nostaa esiin kunnalliset kulttuurin ja vapaa-ajan palvelut myös kanavana tavoittaa ja viestiä äänestysistä nuorten aikuisten ja vähän äänestävien tavoittamiseksi. Kulttuurin ja vapaa-ajan palvelut laajasti kuntalaisia tavoittavina palveluina ovat keskeisessä roolissa julkisen vallan edustajina ja luottamuksen luojina erityisesti suhteessa niihin ryhmiin, joiden äänestysaktiivisuus on heikkoa. Helsingissä esimerkiksi eri kaupunginosien kirjastotilat ovat muotoutuneet monille väestöryhmille kutsuviksi kokoontumis- ja vapaa-ajanviettopaikoiksi, joissa myös äänestäminen on helppoa ja sujuvaa. Lisäksi pitkäjänteinen yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja yhteisöjen kanssa on olennaista ymmärrettävän ja saavutettavan vaalitiedotuksen ja -viestinnän rakentamisessa.

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

Nuorten kiinnostusta äänestämiseen voidaan lisätä tarjoamalla kouluissa mahdollisuuksia tutustua puolueisiin ja osallistua demokraattisiin keskusteluihin. Tämä tukisi erityisesti niitä nuoria, joille Suomen puoluejärjestelmä ei ole entuudestaan tuttu. Vaalien välillä pitkäjänteinen demokratiakasvatus ja yhteistyö järjestöjen ja yhteisöjen kanssa sekä luottamusta julkisiin palveluihin lisäävät toimet ovat tärkeitä. Nuoria voidaan kannustaa yhteiskunnalliseen keskusteluun esimerkiksi mediakasvatuksen- ja nuorten journalistista työtä tukemalla, nuorisoneuvoston avulla, osallistuvalla budjetoinnilla, kaupungin viranhaltijoiden ja nuorten säännöllisillä tapaamisilla, sekä järjestämällä kouluihin ja oppilaitoksiin nuorten vaalipaneeleita äänestysten yhteyteen yhteistyössä puolueiden nuorisojärjestöjen kanssa.

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

Nuorten osallistumisen vahvistamiseksi on tärkeää tarjota kaikille nuorille yhdenvertaisia ja monipuolisia mahdollisuuksia vaikuttaa. On olennaista huomioida nuorten moninaisuus ja tunnistaa osallistumisen esteet, jotta myös ne nuoret, joilla on heikko luottamus julkisiin instituutioihin tai omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa, voisivat osallistua. Nuorisovaltuuston rinnalle tulisi kehittää erilaisia osallistumiskanavia, koska nuorisovaltuustot tukevat lähinnä jo aktiivisten nuorten poliittista sosialisatiota (Boldt 2021).

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

Toimenpiteissä olisi hyvä huomioida myös lasten ja nuorten osallisuuden edistäminen kuntien ja

julkisen hallinnon strategisen tason tavoitteen asetannalla. Lisäksi lapsivaikutusten arvioinnin kehittäminen kunnissa ja hyvinvointialueilla on suositeltavaa.

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinoitua ja seurantaa.

Tavoitelinjaus 5 rakentuu sen olettaman varaan, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa on jatkumo eri kouluasteiden välillä. Vaikka demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus kulkee yhdistävänä teemana kaikissa opetus suunnitelmissa, nykyisellä tavalla toteutettu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ei vastaa osallistumisen eriytymiseen. Haasteena nykyisessä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa on se, että se keskittyy osallistumisen ja vaikuttamisen rakenteisiin, eikä tunnista osallisuuden kokemusta lähtökohtana kiinnittymiselle yhteisöön.

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

Tavoitelinjaus keskittyy suurelta osin olemassa oleviin materiaaleihin ja menetelmiin. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta on jo paljon materiaalia vapaasti saatavilla ja opetusmateriaaleja ja -menetelmiä on jo skaalattu. Nykyiset menetelmät ja materiaalit eivät ole onnistuneesti vastanneet osallistumisen eriytymiseen. Toimenpiteisiin voisi lisätä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toiminnallisten menetelmien korostaminen osana opetusta, sekä kuntien ja hyvinvointialueiden osallistumisen kanavien hyödyntäminen aitoina vaikuttamisen paikkoina opetus- ja kasvatustyössä. Tavoitelinjauksessa on tunnistettu, että kehittämistä tulee tehdä yhteistyössä eri tahojen kanssa. Kannatettavaa on uudenlaisen toiminnan kehittäminen yhteistyössä alalla olevien järjestöjen kanssa, mutta vielä tärkeämpää olisi tunnistaa yhteistyötahoiksi ne lapset ja nuoret, joiden ääni ei tule nykyisellään kuuluviin.

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

Linjaus on sinällään kannatettava, joskaan se muuta nykytilannetta merkittäväällä tavalla, koska kyseiset palvelut on pitkälti jo määritelty. Esimerkiksi kotoutumislain monikielistä yhteiskuntaorientaatiota koskeva valtioneuvoston asetus on jo annettu ja tulee voimaan 1.1.2025.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Pyrkimys saada eri väestöryhmien, lasten ja nuorten ja etenkin haavoittuvassa asemassa olevien lasten ääni kuuluviin on hyvin kannatettava. Olemassa olevat rakenteet eivät tavoita tasapuolisesti lapsia ja nuoria tai aidosti mahdollista heikoimmassa asemassa olevien äänen kuulumista. Tavoitteen painopisteen tulisikin olla uudenlaisten kokeilujen ideoimisessa ja toteuttamisessa. Erityisen tärkeää olisi, että lapset ja nuoret sekä muut haavoittuvassa asemassa olevat väestöryhmät

sekä tarkoituksenmukaiset verkostot olisivat mukana uusien kokeilujen ideoimisessa ja toteutuksessa.

Nuorten ja lasten osallisuussuunnitelmien laatiminen tulisi olla osa kuntien ja hyvinvointialueiden osallistumisen ja vaikuttamisen kokonaisuuden systemaattista kehittämistä. Alueellisten palveluiden tarveperusteista kohdentamista tulee kehittää eriytymiskehityksen hillitsemiseksi.

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Ohjelmaan olisi hyvä lisätä maininta kuntien osallistuvan budjetoinnin käytäntöjen edistämisestä sekä asukasraatien ja sidosryhmä- tai käyttäjäfoorumien edistämisestä osana toimivia suoran ja neuvottelevan demokratian käytäntöjä.

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

Toimenpide-ehdotus alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa on kannatettava, mutta sitä voisi vahvistaa huomioimalla julkisten palveluiden yhteiskehittämisen asukkaiden ja sidosryhmien kanssa ja vapaaehtoistyön roolin julkisten palveluiden saavutettavuuden ja osallisuuden parantamisessa. Lisäksi tavoitelinjauksen toimenpiteissä olisi kannatettavaa luoda konkreettisia malleja, joilla lähidemokratia toteutuu.

Julkisten palveluiden tuotannossa on olennaista kohdentaa palveluiden kehittämistä myös niille ryhmille, jotka eivät palveluita vielä tunne omikseen.

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

Asukkaiden ja sidosryhmien osallistumisen tarkastelu johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa on kannatettava toimenpide.

Osallisuuden ja demokratian vahvistaminen vaatii strategista koko hallinnon kattavaa johtamista. Monipuoliset ja vaikuttavat osallisuuden tavat integroituna palveluiden johtamiseen vahvistavat luottamusta julkiseen valtaan ja vahvistavat julkisten vallankäyttäjien legitimiteettiä. Palveluiden johtamisen tulee kehittyä demokratian tukena ja huomioida monipuolisesti ja edustavasti palveluiden käyttäjien ja kansalaisten palautteet osana päätöksentekoa. Päätöksenteossa tulee esitellä läpinäkyvästi päätösten piiriin osallistuneiden kohderyhmien kuulemisen tulokset ja osallistujien edustavuus suhteessa päätösten kohderyhmiin.

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

Ohjelmassa olisi hyvä huomioida nuorten heikentynyt luottamus mediaan ja tarve vahvistaa nuorten suhdetta journalismiin osana demokraattista järjestelmää. Journalistiset käytänteet ja ihanteet ovat nuorille yhä vieraampia, koska ne sekoittuvat sosiaalisen median sääntelemättömiin vaikuttamispyrkimyksiin. Se on omiaan heikentämään luottamusta journalismiin ja sen rooliin demokratiassa. Mediakasvatukseksi ei riitä niin sanotun kriittisen lukutaidon oppiminen yleisön roolissa, vaan lisäksi olisi tärkeää vahvistaa nuorten ja journalismin suhdetta lisäämällä nuorten osallisuutta ja toimijuutta journalismin alueella. Osallistuvassa roolissa nuoret tutustuvat journalistiseen vallankäyttöön sekä siihen liittyviin arvoihin ja ajattelun taitoihin, mikä voisi rakentaa luottamusta mediaan.

Yhteenveto

Helsingin kaupunki pitää valtioneuvoston esittämää periaatepäätöstä demokratian ja osallistumisen edistämisestä tärkeänä suunnanantajana yhteiskunnallisen osallisuuden ja demokratian vahvistamisessa ja aloitteena, joka tukee myös kaupungin omia strategisia tavoitteita vahvistaa yhteiskunnallista osallisuutta, moniäänisyyttä ja demokraattista osallisuutta eri väestöryhmien keskuudessa.

Kaupunki tukee erityisesti toimenpiteitä, joilla pyritään parantamaan äänestysaktiivisuutta, vahvistamaan lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksia sekä kehittämään yhteiskunnallista keskustelukulttuuria. Helsingille tärkeää on myös lähidemokratian vahvistaminen ja demokratian saavutettavuuden takaaminen haavoittuvassa asemassa oleville ryhmille. Helsingin kaupunki kuitenkin huomauttaa, että demokratiaohjelman tavoitelinjaukset keskittyvät paljolti aiemmin kokeiltuihin keinoihin, jotka eivät ole ratkaisseet eriytymisen haasteita. Nykyiset osallistumisen rakenteet saattavat vahvistaa vain jo aktiivisten ääntä ja jättää ulkopuolelle ne, joilla on alhaisempi osallisuuden kokemus. Haasteena on, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus painottuu liiaksi vaikuttamisen rakenteisiin eikä riittävästi osallisuuden kokemuksen vahvistamiseen. Erityisesti lasten, nuorten ja haavoittuvassa asemassa olevien osallisuutta tulisi tukea monipuolisemmin ja heidän osallistua toimenpiteiden suunnitteluun.

Kaupunki on valmis osallistumaan ohjelman kehittämiseen ja tukemaan sen tavoitteiden toteutumista paikallisella tasolla sekä tiiviissä yhteistyössä valtakunnallisten toimijoiden kanssa. Hyvin toteutettu osallisuuden ja demokratian tuki rakentaa turvallista ja yhteisöllistä kaupunkia, jossa jokaisella on mahdollisuus tulla kuulluksi ja vaikuttaa omaan elämäänsä ja yhteiskuntaansa.

Esittelijän perustelut

Valtioneuvoston kanslia on pyytänyt lausuntoa luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma). Lausunto on pyydetty toimittamaan lausuntopalveluun viimeistään 22.11.2024.

Hallintosäännön 9 luvun 1 §:n 7 kohdan mukaan pormestari tekee esityksiä ja antaa kaupunginhallitukselta pyydettyjä lausuntoja sekä huolehtii näihin rinnastettavista muista tehtävistä, jollei asiaa sen periaatteellisen tai taloudellisen merkityksen johdosta ole saatettava kaupunginhallituksen käsiteltäväksi. Lausunto on

valmisteltu kaupunginkanslian strategiasastolla, yhteistyössä viestintäosaston osallisuus- ja neuvontayksikön, elinkeino-osaston ja toimialojen kanssa.